

Archeologische vondsten laten zien dat al voor onze jaartelling mensen in de Leidse regio woonden. Om de mogelijkheden en activiteiten van deze eerste bewoners in de regio te kunnen begrijpen, is het nodig om eerst een beeld te hebben van hoe het landschap gevormd is en er in die tijd uitzag. Aan het einde van de laatste ijstijd, ongeveer 11.000 jaar geleden, begon het geologische tijdperk dat we ook het Holoceen noemen en waarin het West-Nederlandse landschap de vorm heeft gekregen die we nu kennen. Gedurende de ijstijd was er in Nederland sprake van een Pleistocene poolwoestijn. Door de overgang naar een warmer klimaat veranderde deze poolwoestijn langzaam in een waterrijk gebied. Het warmere klimaat had tot gevolg dat de zeespiegel steeg. Ten tijde van het Pleistoceen stond de zeespiegel namelijk ruim vijfendertig meter onder het huidige zeewaterniveau. Met de stijging van de zeespiegel in het Holoceen werd de huidige Noordzee gevormd, waarmee Engeland van Nederland gescheiden werden. In die tijd lag het maaiveld van het Rijnmondgebied circa achttien tot twintig meter lager dan het huidige maaiveld.

Hoog en droog: de strandwallen en de oevers van de Oude Rijn

Tussen 7000 en 5000 v.Chr. kwam de eerste kustlijn tot stand. Ter plaatse van de huidige Hollandse kust werden rijen strandwallen gevormd, die het achterland afsloten van de zee. De meest oostelijke strandwallen van het Hollandse veen- en kleigebied bevinden zich ter hoogte van het huidige Voorschoten en Leidschendam. In Leiden zijn ook delen van deze strandwallen in de ondergrond aanwezig. Achter de strandwallen lag een estuarium, waarin de zee tot bijna dertig km vanaf de huidige kustlijn in oostelijke richting haar invloed deed gelden. Het gehele gebied van Leiden ligt binnen dit wadachtige getijdengebied. De Oude Rijn bestond op dat moment nog niet, maar in plaats daarvan werd het Nederlandse kustgebied doorsneden door andere rivieren die in de loop der tijd verlandden. Pas rond 4200 v.Chr. ontstond de Oude Rijn, die ter hoogte van Leiden door een opening in de rij strandwallen uitmondde in zee. Op de Oude Rijn was de getijdenwerking van de zee tot aan Koudekerk merkbaar, wat ertoe heeft geleid dat het land rondom de rivier in hoge mate beïnvloed werd door de (zee)waterstand. De rivier trad geregeld buiten zijn oevers, zocht nieuwe beddingen en onder invloed van het (zee-)water werd aan weerszijden van de rivier sediment afgezet. Deze oevers werden hierdoor relatief hoger ten opzichte van het achterliggende gebied. Ook de zone buiten de rivier werd indirect beïnvloed door het niveau van het zeewater: door de stijgende zeespiegel steeg namelijk ook het grondwater, waardoor in de lager gelegen gebieden veen ging groeien.

Reconstructie van het landschap

Deze kaart geeft het landschap weer rond het begin van de jaartelling. De kaart is gemaakt door Marieke van Dinter van de Universiteit Utrecht. Zij heeft aan de hand van grondboringen en de hoogte van het huidige maaiveld vastgesteld waar de hoge (droge) gebieden lagen en welke gebieden indertijd laag en nat waren. Zo kunnen we precies reconstrueren welke delen van het landschap gunstige woonplaatsen waren voor de vroegste bewoners van dit gebied.

Bewoning in de steentijd

Door al deze ingrijpende veranderingen in het landschap zal het West-Nederlandse kustgebied geen stabiele plaats zijn geweest om te wonen. Toch weten we dat er in deze

tijd wel degelijk mensen rondliepen in dit gebied. Van de vroege steentijd is in dit gebied niets bekend. Dat komt grotendeels door het feit dat het niveau dat indertijd aan het oppervlak lag, nu begraven ligt onder minstens vijftien meter klei en veen. De zeespiegel lag in die tijd zo laag dat het (huidige) continent en Engeland met elkaar verbonden waren, en het lijkt geen twijfel dat ook op Nederlandse bodem menselijke activiteiten plaatsvonden. Maar de sporen die deze mensen in de bodem hebben achtergelaten liggen zo diep, dat ze waarschijnlijk wel nooit gevonden zullen worden. Ook in de middensteentijd is de regio ongetwijfeld door mensen bezocht. De waterrijke omstandigheden maakten het enerzijds lastig om hier te wonen, maar zorgden anderzijds voor een grote diversiteit van eetbare plant- en diersoorten waar men wel degelijk gebruik van maakte. In andere delen van West-Nederland zijn vondsten bekend van seizoensgebonden nederzettingen waar mensen gedurende een korte tijd woonden en leefden van het jagen en verzamelen van voedsel.

Pas vanaf de nieuwe steentijd werd het landschap stabiel genoeg om continu te bewonen. De strandwallen langs de kust waren hiervoor het meest geschikt, en ook in Leiden zien we dat mensen hier permanent gingen wonen. De oudste sporen van bewoning op Leids grondgebied zijn gevonden in het Pomona-gebied (tussen de Rijnsburger- en de Wassenaarseweg). Archeologen vonden hier op de oude strandwal de resten van een akkerbouwcomplex uit de late steentijd (2900 – 2000 v.Chr.), wat een goede indicatie is voor permanente niet-seizoengebonden bewoning. Verder landinwaarts, in Cronesteijn, is niet lang geleden een tweede, oudere strandwal aangetroffen. Gezien de ligging zo ver landinwaarts, is de Leidse strandwal automatisch één van de oudste in Nederland. Op die strandwal werden in Schipluiden al eens de resten van een nederzetting uit de Nieuwe steentijd aangetroffen. De strandwal in Cronesteijn kan bewoond geweest zijn van grofweg de Nieuwe steentijd tot en met de bronstijd (5000 – 1000 v.Chr.). Bij het booronderzoek werd veel houtskool gevonden, wat een aanwijzing kan zijn voor bewoning. Fragmenten aardewerk of vuursteen zijn helaas (nog) niet gevonden.

Ook de hoger gelegen oevers van de Rijn hebben aantrekkingskracht gehad op de eerste bewoners van de regio. Enkele kilometers ten oosten van Leiden (in Rijnwoude) zijn hiervan al resten gevonden, maar in Leiden ontbreekt tot nu toe elk spoor.

Landschap en bewoning in de bronstijd

Ook in de bronstijd (2000 v.Chr. – 800 v.Chr.) en ijzertijd (800 v.Chr. – 12 v.Chr.) was het landschap steeds in ontwikkeling en de mensen leefden in voortdurende wisselwerking met hun omgeving. De Rijn was nog altijd een brede meanderende rivier en overstromingen zullen door fluctuaties in de waterstand geregeld zijn voorgekomen. Net als in de steentijd waren de hoge delen in het landschap daardoor in deze periode de meest aantrekkelijke woonplaatsen. De strandwallen waren hiervoor bij uitstek geschikt, maar ook de hoge (en wat lagere) ruggen langs rivieren en kreken zullen geschikt geweest zijn om op te wonen en akkers te bewerken. Het is zelfs mogelijk dat mensen hun huis in de hogere delen van een veengebied bouwden. In de lage, natte gebieden konden de mensen vissen en vee laten grazen.